

■ Lev Kolodny

Anna Axmatovanın ilk dəfə Parisdəki rus neşriyati tərəfindən çap edilən "Mənim biografiyam" əsərində oxuyur: "Mən 24 iyun 1889-cu ilde Sarakinilərin Odessadakı Bolşoy Fontan adlanan ərazidə yerləşən bağ evində dünyaya gəlmışəm. Atam Andrey Antonoviç Qorenko həmin zamanlar dəniz donanmasının mühəndis-məxaniki idi. Anam İna Erazmovnanın - Gənclik illerində Naradolov ("Narodnaya volya" partiyasının üzvü - X.N.) sıralarında olub - qızılı soyadı Stoqovadır. Mən təxəllüsümü ananın anası knyaginya Axmatovanın adından götürmüşəm".

Xaxılının ehtəsəndə o, dəfələrlə Müqəddəs ananın şərfinə keçirilən Vladimir İkonası bayramı gündən dünyaya gəldiyini bəyan etmişdi. Həmin bayram isə Uqraçayı

maz. Anası Ukrayna dilində danışındı. Gənciyində Anna bir neçə ay Kiyevdə yaşamış, burada ilk məhabətinə rast gelmişdi. Gimnaziyanı bitirib uzun zaman universitet olaraq tanınan qadın kurslarının hüquq fakültəsinə qəbul olur, uzun müddət təhsil almına da öyrəndikləri bahəsiz ötmüş - diqqətini teke hüquqa deyil, həm də italyan dilini öyrənməyə yönəldir, "İlahi komediya"nın orijinal dildə oxumağa imkan veren latin dilini mənimləşdir.

Karici dilləri asan öyrənirdi, fransız dilini uşaqlıqda bacısına keçilən dərslərdə menimsəməlsidi. Aila hayatı qurduqdan sonra Parisdə olarkən fransız dilini mükəmmələşdirdi ve bili bütün heyati boyu unutmadı. Ata tərəfindən ecdadlarının birinin yunan olduğunu ve "burbon sümüyü" adlanan əyri burnunun ondan miras qaldığını söyləməyi de unutmurdu.

Anna Andreyevnanın sözlərinə görə ana babası Erazm Ivanoviç Stoqov "jandarm-polkovnik" olmuşdu, amma Axmatova üçün bundan daha önemlisi onun Uralda hərbi xidmət keçdiyini zaman Puşkinin canlı olaraq qaldığından.

Axmatovanın bütün hallarda müxtəlif xalqlar, müxtəlif şəhərlərə əlaqəsi vardi. Uşaqlıqda dəfələrle yaşayış yeri deyişməli olmuşdu. Qara dənizdə mühəndis-daniçi olan atası Baltikaya xidmətə göndə-

dü. İki il sonra çap edilən "Təsbəh" adlı ikinci kitabı isə müəllifə poetik şöhrət gətirir. "Təsbəh" doqquz defə nəşr edilmişdir.

"Təsbəh" in müəllifin icazəsi olmadan baş tutan nəşrlərindən biri 1922-ci ilde Berlində Marina Svetayevanın eri Sergey Efron yaratdığı rus neşriyyatında işıq üzü görmüşdür. Bu Letnıy Sadın məşhur şəbəkəsinin qızılı basması ilə nəşr edilən qara cildli kitab idi. Günüümüze qədər qorunan yeganə nüsxə bibliografi N.A.Rubakinin kolleksiyasından V.I.Lenin adına kitabxanaya hədiyyə edilmişdir. Kitabda onun - bibliografi Rubakinin vəsiyyətindən esasən ölümündən sonra Moskvaya getirilən kolleksiyasına məxsusluğu haqqında ekslibris qeyd edilib. Bu barede həmin kolleksiyadan olan bütün kitablar eləvə edilmiş - RSB kimi yazılış şifre təsdiq edir.

Bu kiçik kitabı elime alıb vərəqliyikdə titul vəraqində karandaşla yazılım imzasız şeirləri gördüm. Yəni ki, bu qeyd kitab sahibi tərəfindən aparılmışdır.

Bunlar kimin şeirləri idi?

Qeyd edilən sekiz misra ölçüsünə görə toplunun digər şeirlərini xatırladır.

*Pirtlaşq sağlı küknar
Yuxulu səmaya baxır.*

ni əsrin əvvəllerində həc kimin tanınmadığı rəssam Modilyani qoyur. Altmanın (Natan Isayeviç Altman, 1889-1970 - rus rəssamı, avangard rəssamı - kubist, heykəltəraş və teatr rəssamı, RSFSR-ni eməkdər rəssamı (1968), portret ustası. Anna Andreyevna Axmatovanın portretini 1914-cü ilde çəkməmiş - X.N.) avangard əslubda çəkdiyi portret isə xüsusilə məşhur idi.

Axmatovanın portretini Petrov-Vodkin də çəkməmişdir. Bu yaxınlarda məlum olmuşdur ki, Serebyakovın fırçası ilə çəkilmiş portret Parisdə yerləşir. Bütün bu təsvirlərdə Axmatova müxtəlif formalaradır, özündən daha çox rəssamların ideallarına benzəyir. Petrov-Vodkinin portretində Anna Petrovgrad Madonnasını ("Petrovgrad madonnası" digər adla "1918-ci il Petrovgradda" əsəri Rusiya rəssamı Kuzma Petrov-Vodkinindir - X.N.) xatırladır.

Fotolardakı isə digər Axmatovadır.

Ola biler ki, Qorenko soyadını dəyişməsinə səbəb lirik şeirlər müəllifi olduğu halda imzasının şeirlərinin altında heç bir halda kədərlə assasiyəti edilməməsi idi.

Soyadı dəyişərək, major musiqi səsleri kimi beş sait hərfli təxəllüs düşünmək çətin deyildi.

Amma tale belə gətirdi ki, bu beş

Sair və katib - Anna Axmatova

etrafında Moskva ordusu ile sonralar öz həmyeriləri tərəfindən hakimiyətadxılı mühərribələr zamanı öldürülən Axmat xanın döyüşçüləri arasındakı baş verən tarixi qarşıdurma ilə əlaqədar olaraq qeyd edilir. Anna Andreyevna məhz Axmat xanı öz əcdadi hesab edirdi, cümlə onun ulu nənəsi knyaz nəslindən idi və Axmatova soyadını daşıyırırdı.

Yaxın dostlarının əhatəsində qeyd etdiyi ad günlərində özü haqqında deyirdi: "Mən Anna Sretenskaya-yam". Onun adı müqəddəs qadın Annanın şərfinə qoyulmuşdu. Axmatova təxəllüs ilə yazmaq qərarı qızının şeir yazdığını bildikdə həm bu vəziyyətdən, həm də Qorenko soyadının şeirlərinin altında imza olaraq yazılıcığından narazılığının bildirən atası ilə səbhətlərindən sonra yaranır.

1907-ci ilde Annanın nişanlısı Nikolay Qumilyov tərəfindən Parisdə nəşr olunan jurnalda dərc edilən ilk şeiri "A.Q. inisialları ilə imzaladı".

Nəzərə alsaq ki, Anna Andreyevna atasına hörmət bəsləmir, onu sevmir və bunu gizlətmirdi o zaman onun qızılı soyadından imtina etmək səbəbi aydın olur. Kimse tərəfindən nəzərə çarpmayan ilk şeirinin çap edildiyi həmin ilədə gəlməsi bitirməsi haqqında elə etdiyi attestatində da bu soyad qeyd edilib.

Adındakı iki "a" saatı ile, soyadında üç "a"nın həməhənglik yaratması səbəbindən müəllifə olduqca xoş gələn "Axmatova" təxəllüsü belə yaradı.

Ukrayna köklərinə gəldikdə isə burada izləri təkcə soyadda axtarmaq ol-

riymişdi, valideynlərinin boşanmasına sonra isə evlər dəyişildi.

Elə bu səbəbdən də Anna Axmatovanın sağlığında işıq üzü görən, onun ədəbi fealiyyətinin başlangıcı şəhərdə nəşr edilən ilk kitabının on sözünün müəllifi Boris Filippov iddia edir: "Anna Axmatovada (o həm də Qorenkodur) həm tatar, həm də yunan əcdadlarının qanı dolasıdır, Novorossiyadan birbaşa Tsarskoe seloya təkcə şair kimi deyil, həm də puşkinşunas kimi gelmişdi. Amma poetik ifadəsində canub havası deyil, an qeyri-adı, təkrarolunmaz sade Axmatova gözəlliyi ilə barərəb, dəha çox şimal ab-havası duyulur..."

Anna Axmatova ilk şeirlərinin naşırı ilə ailə qurmanın şəhərə ilə evvel - on sekiz yaşında debüt etmişdir. Həmdə şair olan bu naşır bütün dünyarı gəzməyi hədəfə almışdır. Toydan yarım il sonra arvadını tərk edərək həmin dövr üçün uzunmüddətli və təhlükeli hesab edilən Afrikaya seyahəte yollanmışdı.

Evinlikdən iki il sonra şeirlərin Annanın paytaxtdan uzaqda olmağıñ darixdirci göründüyü zamanlar geldiyi Tver əyalətində ata nənəsinin himayəsinə verilen Lev adlı oğlu dəyişdi.

Kiyevdə Peterburqa köçən Anna Axmatova Ali tarix-ədəbiyyat kürsüslərinə qəbul olur, amma onun üçün həqiqi universitet ərinin yaratıldığı "Şairler seksı" - poetik emalatxanası olmuşdur.

Axmatovanın "Axşam" adlı ilk toplusu 1912-ci ilde işıq üzü görmüş-

Görəsen, bu şeirlərin Rubakinin kolleksiyasından olan "Təsbəh" kitabının sərlövhəsində yazılmış səbəbi nadir? Rubakinin Axmatovanın əsərlərindən öndə yazmasına məcbur qaldığı şeirin müəllifi kimdir?

Bəlkə bu şeirlərin Rubakinin unutduğu şeirlərindən? Axi dəfələrə olub ki, pərəstişkarları ona yaxınlaşaraq şairin unutduğu, itirmiş olduğu şeirlərini onun üçün oxumaş və şair həmin şəxslərin yaddaşının yardımı ilə onları bərpa etmişdi...

Ümumi qəbul edilmiş anlayışlara əsasən Anna Axmatovani gözel adlandırmak olmazdı: əyri burnu, ariq görünüşü vardi; Ivan Bunin epigramda onun görünüşünün ləvhə ilə müqayisə etmişdi. Amma bütün bururlar yanaşı şairin xarici görünüşü müəsəsirən arıqlığı ve profilinin heç bir əhemiyət kəsb etmədiyi ilahi gözəlliyi ilə vecd etdirirdi. Bir çıxları onu kralıça hesab edirdi, yanında olarkən insan ona xüsusi diqqət göstəridilər, o isə özünə müvafiq qaydayadır, her bir veziyətdə, yaxınlarının əhatəsində vüqarı, boy-buxunu, qarəti, jestləri ilə seçilirdi.

Bu, onun anasını məzəmmət etməye meylli olan oğluna xoş gəldi:

- Ana, özünü kralıça kimi apar-

ma!

Amma kubarlıq onun daxilindən

gelişdi, Peterburg salonlarında da,

Moskvadakı darisqal mənzilda o,

kralıçaya bənzəyirdi.

Məlum olduğu kimi onun qədər - A.Axmatova Nikolay Qumilyovdan başlamış İosif Brodskiye kimi şeirlərinin şeirlərində tərənnüm edilmişdi - heç bir şaire müasirələri tərəfindən bu qədər şeir hesr edilməmiş və hədiyyə olunmamışdı. Hər edilmiş şeirlərden bəyəndiklərini "Yüz güzgü" adlandırdıqda qovluqda toplayırdı. Marina Svetayeva, Boris Pasternak, Osip Mandelştam və bir çox digər şeirlər ona müraciətli şeirlər yazmışdır.

Rəssamlar tez-tez ondan portret üçün poza vermesini xahiş edirdilər. Axmatova qalereyasının başlangıcı-

səs təkə öz tonallığına görə fərqlənmedi.

Başlanğıcda hər şey qaydasında idi, narahatlığı səbəb görünmürdü. Gəncələr öz mənzilində dostların, kitabların, gözəl əşyaların əhatəsində yaşayırdı. Əsərləri jurnalarda dərc edilir, kitabları çap olunurdu. Amma nehayətdə lirik mahnilar yerini hök-kürbü verdi, sevginin, təbətin, həyatın şərəfinə səslənən himn əzəzinə rekviem sədaları ucalmağa başladı.

İtkilər na zaman, necə başlıdı?

Qorxul ve qanlı olayların geridə qaldığından dərinlilikdən haldə, acliq, soyuq, epidemiyə ilə keçən 1921-ci il meşə ilə.

Axmatova 1917-ci ilin sentyabrında çıxan "Beyaz qanadlılar qatarı" kitabından sonrakı Vətəndaş müharibəsi illərində dərc edilmişdi. 1921-ci ilin baharında isə buzlar eridi: həyət qaydasına düşməye başladı. Həmin zaman 1917-1921-ci illərdə qəlema alınmış şeirlərindən ibaret cəmi 100 nüsxə tirajla nəşr edilmiş "Bağışyarpağı" adlı dördüncü kitabı işıq üzü gərdi. Araşdırmaçılardan qeyd etdiyinə görə ele həmin ilde "Anna Domini MCMXXI" adlı kitabı ərsəyə gəlir. Şairin tərcüməyi-halında məşum keçən il də ele məhz bu il idi.

*Smolensk məbədine getirdik
Müqəddəs ananın seqəcədəgahına.
Əllərimizdəki gümüş tabutda
Kədərən sənmüş günsəmizi -
Qu quşu tək təmiz Aleksandr...*

Bu şeirlərin altında avqust 1921-ci il tarixi qeyd edilib, 10 avqustda ise Blok dəfn edilir.

Ele həmin ilin avqustunda daha bir ölüm baş verir. Qəzeti ndən aralarında Nikolay Stepanoviç Qumilyov da olduğu məhbusların coxsuslu dəstəsinin güllələnməsi haqqında xəberlər dərc edildi.

Davamı səhifə 19-da

Sair və katib - Anna Axmatova

Əvvəli səhifə 18-də

Akmeizmin banisi, poeziyanın ustası divara dayayıb... aktiv inqilabçı kimi güllələmişdilər. Vida merasimi Kazan kilsəsinin baş tutdu.

Nikolay Qumilyovun "Cinayət işi"ni tədqiq etmiş, N.S.Xruşçov dövrünün məşhur hərbi hüquqşunası Terexov bu yaxınlarda xəber verdi ki, şair heç zaman inqilabçı olmamışdır, hüquqşunasının fikrincə, onun bütün günahı cinayət məqsədləri haqqında bilgiləndirildiyi halda bu barədə orqanlara heç bir xəberdarlıq etməməsi idi.

Amma bu versiya mübahisəlidir.

O ki qaldı Anna Axmatovaya, onun nəzər-nəqtəsi menim fikrincə daha ağlabatdır: Qumilyovun heç bir günahı olmayı. Aleksandr Soljenitsinle görüşdükde Anna ona hər şeyi danışdı - her şey orqan əməkdaşı, NKVD-nin gelecek Xalq Komissarı əvəzi, Briklərin və Mayakovskinin mənzilinin daimi qonağı Yakov Aqranoğlu tərəfindən saxtalasdırılmışdır. "Bize zamanla sübüt edəcəkləri ki, 1921-ci ildə baş tutan "Qumilyov" işi təxribat idi" - A.Soljenitsin "Qulaq Arxipelaq"da yazırı. Və aradınca oxuyuruq: "A.Axmatova bu məsələdə nə qədər əmin olduğunu mənə bildirdi. O mənə hətta bu işi quran çekistin adını da söylədi (yanılmırımsa, Y.Aqranoğlu)".

Anna Axmatova ilə Nikolay Qumilyovun nikahı baş tutmadı və qarşılıqlı razılaşma əsasında 1918-ci ildə ləğv edildi, beləliklə faktiki olaraq neçə il əvvəldən alınan qərarı hüquqi cəhətdən rəsmilişdirildi.

Amma birinci həyat yoldaşı ilə mənəvi bağlılıq həmişəlik qaldı, ilk məhbəbbətin xatırası hər zaman yaşadı, Qumilyovun ölümündən sonra isə Anna Axmatova özünü dul hesab etdi.

Qumilyovun ölümü rus ədəbiyyatı haqqında hər hansı təsəvvürü olan hər kəsi mütəəssir etdi. 1921-ci ildə şairin 35 yaşı tamam olurdu. Güllə onu zirvədə haqladı. Onun hansi yüksəkliyə qədər qalxa bilecəyi məlum deyil, belə keçən bu nuqan şair əzəblər içində ölen Aleksandr Blokun adının parladiği səmaya, gündeşə qədər ucalacaqdı.

Qumilyovun şeirlərini sevənlərin gözdündə Anna Axmatova ömrünün sonuna kimi onun dul qadını olaraq qaldı. Şaire özü də onu on illərlə həbsxana kameralarının barmaqlıqlarına baxmağa məcbur edən cəlladılara özünü güllələnmiş "xalq düşməni"nin dul qadını kimi təqdim edirdi. Atanın kölgəsi Qumilyov və Axmatovanın oğlu Levin da üzərinə düşdü.

Dindirilmə zamanı müstəntiq "alma al-maya bənzər" düşüncəsi ilə həbs edilmiş tələba Lev Qumilyovdan soruşdurdu:

"Biz sizin atanızı güllələmişik. Yəqin ki, siz bizi nifrat edirsiz?"

Başqası yəqin ki, bu suala cəngavər təki cavab verməye söz tapmazdı. Lev Qumilyovun cavabı isə çox layiqli idi:

- Bu, mührəbə kimidi. Mührəbədə ölenlərin oğulları dövlətə nifrat etmirlər ki.

Lev Qumilyov dörd dəfə həbs edilib, həbsxanada, düşərgədə, sürgündə yatıb və dustaqlı olduğu bütün bu illər ərzində anası özünü onun köləsi hesab etmişdir.

Oğlunun (ikinci dəfə) və erinin - sənət-süñas Nikolay Puninin - eyni vaxtda həbs edilməsinin ardınca, (bu hadisə Leningradda Nikolayevin Smolni dəhlizində güllələnməsindən sonra baş vermişdi) Anna Axmatova yubanmadan Moskvaya yollanmışdı. Həbs edilənlər isə bu zaman Lubyanka-da əzab çəkirdi.

O, həmin zaman hər kəsin müraciət etdiyi insana - Stalinə məktub yazdı.

Amma həmin kaslardan farqli olaraq məktubu göndərmədi, qəbulu aparmadı.

O, Stalinin köməkçisi məşhur Poskreşeviçin əlaqəsi olan yazıçı Lidiya Seyfullinianın yanına gəldi.

Şaire kümək etməyə çalışın Lidiya ona saat on radələrində məktubla birlikdə Kremlin darvazasına yaxınlaşmayı tapşırıldı. Amma Spasskiyə əsas qapıya deyil, Troitskiyə - qarşısında şahmatdakı top fiquruna oxşayan qüllənin ucallığı tərəfdən. "Kutafyevada" Kremlin qülləsinin yanında saat on radələr - məktubu təqdim etdiyi küməkçi "çatdıraram" dedi.

Axmatova həmin yere dostu, yazıçı Boris Pilnyakla birgə yollanmışdı. Məktubu gözətçiye Pilnyak verdi. Bu setirler də mehz həmin hadisədən qaynaqlanırdı:

Streles* qadınlar kimi hönkürəcəyəm
Kremli qüllələrinin altında.

(*Streles - Streleslər - XVI əsr - XVIII əsrin əvvəlində Rus dövlətində daimi qoşunları təşkil edən xidməti adamlar; odlu silahlı silahlanmış piyada döyüşü. Pul, çörək, bəzənse torpaqla mevacib alırlılar. XVII əsrin axırlarında streles əşyanları baş vermişdir. Streles qoşunları I Pyotr tərəfinə nizami ordunun yaradılması ilə ləğv olunmuşdur. - X.N.)

Ele həmin gün həmin ünvana hələ Stalinə şeirlər hesə etməyen Boris Pasternak da erizə göndərmişdi. Görünür geləcəkdə işlərin axarı dəyişməsəydi, o məktub da heç zaman yazılmayacaqdı.

Hər şey nağıllarda olduğu kimi xoşbəxt sonluqla yenmişdi. Həyəcanlanmış şairlər məktubu təqdim edib görüşdülər və bütün günü səhəbat etdilər. Hər şey Volxonkonada kommunal mənzildə baş verdi. Axmatova gecəni orada qaldı. Sahar öyrəndi ki, əri və oğlu artıq azaddırlar, Leningrada gediblər və oradan teleqram vurublar.

Uzun illər sonra Anna şair Anatoli Naymana həmin həbsin tarixçəsində bəhs edərək səhəbatı bu sözlərə bitirdi:

- Bu da mənim Stalinə münasibətimin tarixçəsi, hətta o lopabığ arabir soruşturmış ki, "rahiba necədir?"

Stalin Anna Axmatova haqqında bir də 1939-cu ildə, insanlar onu demək olar ki, unutduqları zaman xatırladı. Axmatovani tanımayan gaçılık yetişirdi. Çünkü şairin son kitabı 1922-ci ildə işi üzü görmüşdü.

Kremli yazıçılarla görüşə zamanı Stalin ehtiramla "rahiba"ni yada salmışdı, ədəbiyyat həyatın digər sahələri kimi sayız itkilər vermişdi. Anna Axmatovanın Kutafye qülləsinə birlikdə getdiyi Pilnyak da yuzlərə başqa yaziçi və şairlər kimi vəfat etmişdi.

O, azadlıqda, oğlu Lev isə yenidən barmaqlıqlar arasında idı.

Yenə mübahisə etdi qəzəbli dəcəl -
Yenisey düzənliliklərinə qədər məşhur.
Sizcə o avaradı, şuandı*, sui-qəsdidci
Mənimse yeganə oğlumu axı.

(*Şuan - 1793-1803-cü illərdə Bretan və Normandiya gelən royalist əşyanının iştirakçısı - X.N.)

Otuzuncu illərdə heç bir sovet nəşriyati, heçbir jurnal onun şeirlərini dərc etmirdi, hətta adını belə yazılırlarda dərc etməyə icazə yox idi! O, sağ ikən unudulmağa məhküm edilmişdi.

Amma azadlıqda idı, paytaxtda yaşamaq hüququ vardi, Moskvaya oğlunun qayğılarını çəkməyə gələrkən bu hüququndan müntəzəm olaraq istifadə edirdi. Kremldən təxminən yüz metr aralıda, Zamoskvoreçyə, Bolşoy Ordinkada, dəstələrinin evində yaşayırdı. Yuxusuz gecələrdə düşüncələrində oğlunu cəzalandırana müraciət edirdi.

Streletsda ay, Zamoskvoreçye. Gecə.
Səlib yürüşüdək keçir ecəzkar həftə saatları.
Qorxu yuxu gördüm. Görəsən doğrudanımı
Kimse, kimse yardım edəmməz mənə.
Kremldə yaşamayaq - Preobrajens haqlı
Burda qədim vəhşiliyin mikrobları qaynaşır.
Borisə qorxu ilə, Ivana qəzəble
Xalqın hüquqları əvəzinədir yalanının təşəkküsü
Stanslar* (1940)

(*Stans - Hərəsi 4-12 müstəqil bəndən ibaret kompozisiya cəhətdən bitirilmiş lirik şeir növü. Rus poeziyasında Lermontovun, Puşkinin stansları oxucular arasında oldukça geniş yayılmışdır - X.N.)

Lakin bu dəfə tale Axmatovanın üzüne Kutafye qülləsində olduğu kimi gülmedi.

Oğlunun həbsindən sonra Anna, təkəcə onun azadlığı buraxılması haqqında erizə yazmirdı. O, həm də indi hamiya məlum olduğu kimi bize - galəcək nəsillərə de ünvanlanmış böyük terrorra meruz qalan bütün anaların, xalqın adından müraciətlər, ərizələr yazdı. Bu, setirleri onun qəlbini yandıran, öz təleyindən dolayı deyil, oğlunun həyatını məhv edəcəyindən qorxduğu üçün kağız üzərinə köçürməyə ehtiyat etdiyi "Rekviem" idi.

(Ardı var)

Rus dilindən tərcümə edən
Xatire Nurgül